

O BROJU INFORMBIROVACA SE IPAK ZNALO

Radovan Radonjić

Subject matter of this work is the revealing of certain „secrets“ from the past related to the list of names of prisoners of the Goli Otok concentration camp. Relevance of this topic defies the passing of time. The aim of this text is to warn that in times like those, each attempt to satisfy some ephemeral partial interest by neglecting the essence of things will sooner or later cause permanent damage to the concerned society.

* * *

Neposredan povod za ovaj osvrt jeste spisak imena 16.101 „golotočanina“, koji je nedavno objavljen na blogu „Novi plamen“. U komentaru, kojim je taj čin praćen, kaže se, uz ostalo, da se decenijama „nagađalo o tačnom broju ljudi koji su od 1949. do 1956. prošli kroz logore za informbirovce, što na Golom otoku, što na drugim mjestima“, odnosno da su spekulacije brojem uhapšenih i umrlih bile dio „aktuelnih ideoloških prepucavanja, naročito od sredine osamdesetih na ovamo, kada je Goli otok umnogome poslužio za diskreditovanje čitavog

perioda jugoslovenskog socijalizma“.¹ Kaže se još i to da se „brojka od oko 16 hiljada ljudi u naučnoj literaturi koja je objavljena na ovu temu spominje odavno, ali je smatrana režimskom apologijom surove kampanje protiv hapšenih pripadnika prosovjetske opozicije“.²

Van spora je da publikovanje dokumenata poput ovog - pod uslovom da se radi o etički i pravno utemeljenom postupku - može da bude veoma korisno. Istoriografski izvori ove vrste, naime, bolje ilustruju slike o prošlosti jednog društva i države od bilo kojih „(pri)sjećanja“ ili „rekonstrukcija“. Desi li se, međutim, da se prilikom njihova „iznošenja u javnost“, kao što je to ovdje slučaj, sve uradi bez odgovarajućih, makar i sažetih, objašnjenja o tome ko su bili, i kada su, i kako, nastali informbirovcima, te kada su, od koga, i u čijoj naučnoj literaturi objavljene pomenute brojke o njima, i zašto su, i od koga, te brojke smatrane emanatom „režimske apologije“ – zakonito nastaje novi problem: umjesto popunjavanja praznina u spoznaji predmetne materije dobija se prostor za političke i ine spekulacije, uključujući i razna prevrednovanja istorije. A takvo što je najmanje potrebno u situacijama poput sadašnje, kada duh velikosilske hladnoratovske retorike – u čijoj su kolijevci velikim dijelom odnjihane i neke ključne informbirovske reminiscencije – ponovo želi da zavlada Evropom i svijetom.

Stoga, evo nekoliko „slika“ povodom:

1. Šireg društvenog konteksta u kome se informbirovština javlja
2. Jugoslovensko-sovjetskog sukoba iz 1948. godine, kao okvira (i uzroka) te pojave
3. Razmjera te pojave, odnosno strukture njenih socijalnih i političkih nosilaca

¹ <http://noviplamen.net/2013/12/25/16000-golotocana-po-spisku/>

² *Isto.*

4. Stepena naučno-teorijske i političke apsolviranosti te pojave - kod nas i u svijetu.³

1.

Jugoslavija je, krajem Drugog svjetskog rata, krećući se dvama paralelnim širokim kolosjecima, punom parom „zakoračila u svijet“.

S jedne strane, zakrvljena, politički, vjerski, nacionalno i svakako drugo duboko podijeljena i unazađena zemlja je, zahvaljujući dramatičnom revolucionarnom prestrojavanju, u neviđeno teškim ratnim uslovima preobraćena u čvrstu federalnu državnu zajednicu sa republikanskim ustrojstvom. Imala je relativno dobru političku formulu za unutrašnje međunacionalne odnose, a vanjskopolitička orijentacija joj je bila u skladu s najprogresivnijim onovremenim svjetskim principima i sadržajima. Zavidan međunarodni ugled temeljila je na poziciji zemljeutemeljivača OUN i članice pobjedničke antihitlerovske koalicije. Na stazi njenog povijesnog kretanja bili su podjednako sopstveni mir, sloboda i nezavisnost i stvaranje uslova za bolji i pravedniji svijet uopšte.

S druge strane, nova vlast nije krila, ni pred svojim građanima, ni od svijeta, čvrstu riješenost da se ono što se tokom rata i revolucije krvlju (s)teklo, (od)brani po svaku cijenu. Milovan Đilas, tako, već 7. novembra 1943. godine poručuje *urbi et orbi*: „Mi ratujemo za svoje vlastito oslobođenje, sve što smo stekli, stekli smo sopstvenim rukama, ali ratujemo zajedno i sa saveznicima i smatramo da je dužnost saveznika da nas pomažu, jer pomažu i svoju vlastitu stvar, a da je stvar nas samih – i jedino

³ To što se u uglu nekih od tih „slika“ može naći i ime autora ovog teksta, posljedica je obima i načina njegovog bavljenja predmetnom materijom. Taj „detalj“ je, jednako kao i odnosne „slike“ u cjelini, podložan kritičkom sudu čitalaca.

nas samih – kako ćemo urediti naše unutrašnje stvari. Tako mi tumačimo Atlantsku povelju“.⁴ Tito će to, u nešto drugačijoj formi, potvrditi u svom govoru na Visu 12. septembra 1944. godine, stavom: „Ako smo mi u sklopu naših velikih saveznika jedna mala zemlja po teritoriji, svojim djelima smo dokazali da je naš narod velik duhom. Bilo bi nam mnogo krivo i ne bismo se s tim mogli pomiriti, kad bi se u ovim danima, u kojima se rješava sudbina pojedinih zemalja, naša zemlja smatrala nečim trećestepenim, kada bi nas držali po strani i kada bi nam drugi krojili košulju. Mi hoćemo da budemo zajedno sa našim saveznicima za stolom gdje će se rješavati sudbina Evrope, pa i naše zemlje. To je naše pravo i mi ćemo pri njemu i ostati“.⁵ Ponoviće to i u svom govoru u Ljubljani 27. maja 1945. godine, ističući da jugoslovenski narodi teže „da budu u svakom pogledu nezavisni“.⁶

Na putu ostvarivanja tako velikih ciljeva i ambicija, međutim, nalazile su se dvije krupne prepreke.

Jedna prepreka proizlazila je iz fakta da su prve poratne godine, umjesto ostvarivanja principa sadržanih u Atlantskoj povelji,⁷ donijele novo dramatično pogoršanje međunarodnih

⁴ Milovan Đilas, *Članci*, Beograd, 1947, str. 99.

⁵ Josip Broz Tito, *Jugoslavija u borbi za nezavisnost i nesvrstanost*, Beograd, 1978, knj. 5, str. 12.

⁶ Tito, *Govori i članci*, Zageb, 1959, knj I, str. 302.

⁷ Riječ je o dokumentu koji su potpisali šefovi SAD i Velike Britanije 14. avgusta 1941. godine, a u septembru iste godine su potpisali predstavnici Belgije, Grčke, Čehoslovačke, Nacionalnog komiteta oslobođenja Francuske, Luksemburga, Holandije, Norveške, Poljske, SSSR-a i Jugoslavije. Dokumentom su utvrđena načela spoljne politike zemalja-potpisnica nakon Drugog svjetskog rata, u kojima se ističe: da se ne prihvataju bilo kakve teritorijalne promjene izvršene suprotno izraženoj volji zainteresovanih naroda; da svi narodi imaju pravo da sami izaberu oblik vladavine u kome žele da žive

odnosa, a time nužno i radikalno smanjenje „manevarskog prostora“ za svaku iole ozbiljniju demokratsku orijentaciju i akciju. Štoviše, oštra i duboka podjela među velikim saveznicima iz antihitlerovske koalicije, utemeljena na ideološki kodovanim blokovskim hegemonističkim rivalitetima, prijetila je mogućnošću izbijanja novog svjetskog rata.

Drugu prepreku su produkovali mnogobrojni naslijeđeni i novostvoreni unutrašnji problemi i iskušenja. Jedan od takvih problema, po implikacijama ravan onim najvećim i najtežim političke i socijalno-ekonomske prirode, odnosio se na psihološko-etičko nasljeđe ogromnog dijela jugoslovenskih građana. Radilo se o tome da je „evropsko klasno društvo“ - kako kaže jedan od učesnika naučnog skupa povodom obilježavanja četrdesete godišnjice Drugog zasjedanja AVNOJ-a - balkanski prostor od Karantanije do Soluna bilo gurnulo na najniži nivo klasne piramide, izložen najoštrijem ukrštanju fanatičnih interesa i stremljenja velikih svjetskih tvorevina, usljed čega su njegove kvazi više i srednje društvene grupe bile pretvorene „u smjesu“ mekih kičmi, sluganstva, dvoličnosti i cinične neosjetljivosti za vlastite i ine nacionalne i državne interese. Jedino što je na toj podlozi moglo klijeti bili su „goli izdajnici i dotad najbjedniji imperijalistički privjesci“.⁸

i da suverena prava naroda, koja su im silom oduzeta, moraju biti ponovo uspostavljena; da svi narodi moraju imati slobodan pristup trgovini i svjetskim izvorima sirovina, kao i pravo slobodne plovidbe; da poslije pobjede nad nacističkom tiranijom treba uspostaviti mir koji će biti zasnovan na odustajanju od prijetnji silom ili upotrebe sile od strane svih država i osiguran širokim i čvrstim sistemom kolektivne bezbjednosti, u okviru koga moraju biti razoružane sve agresorske snage, a miroljubivim narodima olakšan teret koji predstavljaju troškovi naoružanja (*Balkanski ugovorni odnosi 1876-1996*, Beograd, 1998, knj. II, str. 508-509).

⁸ AVNOJ i savremenost, Zbornik radova, Sarajevo, 1984, str. 503-504.

Usljed tih dvaju momenata, te podjela izazvanih ratom i revolucijom,⁹ zemljom na početku njenog posijeratnog „novog puta“ nijesu marširali jedino pobjednici, sa svojom vizijom društvenog i državnog razvoja. Naspram njih, ispunjeno nadom da „priča još nije završena“, nalazilo se više desetina hiljada obuhvaćenih manjim ili većim oružanim grupama, koji su pod budnom paskom, i uz pomoć, izvanjskih „mentora“ i „dobrotvora“, inklinirali suprotnim orijentacijama i solucijama. Zajedno s njima djelovalo je i desetak terorističkih „formacija“ ubačenih sa raznih strana spolja, sa zadatkom da u centralnom dijelu zemlje „dižu bunu“. U oružanim borbama s njima, jedinice Korpusa narodne odbrane su u periodu 1945-1947. godine, ubile 26.947 ustaša, križara, četnika, bjelogardejaca, balista, stranih špijuna i diverzanata, ranile 2.950, a 86.031 zarobile. Nešto kasnije, u periodu 1948-1951. godine, likvidirano je, ranjeno ili zarobljeno još 35.846 takvih lica. Samo tokom 1945-1946.

⁹ O tome u kom smjeru su se te podjele kretale, i što su realno značile, u istoriografiji je zapisano: „Razornu djelatnost razvile su raznovrsne petokolonaške snage – od pojedinih ministara, generala i viših državnih činovnika do ustaša i folksdojčera. U Sloveniji je ban Natlačen, već prvog dana rata, stvorio tzv. Narodni svet, odbijajući učešće komunista u njemu. Poslije faktičkog raspada jugoslovenske države pokušao je da stvori 'samostalnu Sloveniju' pod protektoratom Trećeg Rajha. Potpredsjednik (jugoslovenske) vlade Maček je odmah poslije napada na zemlju napustio vladu i prešao u Zagreb, izjasnivši se protiv otpora (agresoru), a 10. aprila, kada su njemačke trupe ušle u Zagreb i proglašeno stvaranje ustaške marionetske 'Nezavisne Države Hrvatske' (NDH), uputio je poziv hrvatskom narodu da bude lojalan i 'iskreno saraduje sa novom vlasti'. Crnogorski separatisti i probugarski fašistički agenti u Makedoniji, folksdojčeri i iredentistički raspoloženi Mađari, albanski iredentisti na Kosovu i Metohiji i u zapadnoj Makedoniji razvili su petokolonašku aktivnost, dočekujući trupe agresora kao 'oslobodioce'“ (*Istorija Saveza komunista Jugoslavije*, Beograd, 1985, str. 174).

godine, na jugoslovenskim granicama je uhvaćeno 55.053 lica – 31.930 pri pokušaju ilegalnog izlaska iz zemlje, a 23.122 pri pokušaju ilegalnog ulaska u zemlju.¹⁰

Na tu se „bazu“, sa svim velikim problemima koji su iz njenog postojanja emanirali, „nadogradila“ pojava informbirovaca, tj. lica koja su podržala staljinski nasrtaj na zemlju, s proljeća 1948. godine.

Mada formalno zaogruto ideološkim plaštom „jedino ispravne orijentacije u borbi za socijalizam“, faktičko političko pulsiranje informbirovaca, kao opozicije aktuelnoj vlasti, bitno je korespondiralo s osnovnim intencijama navedenih (najvećim dijelom „prozapadno“ orijentisanih) bojovnika. I oni su, naime, baš kao i „prozapadno“ orijentisani „slobodari“ i „demokrate“, činili sve što je do njih da Jugoslavija ne opstane kao slobodna i nezavisna zemlja.

To je razlog zbog kojeg se jugoslovenska drama 1948. godine – ni po obimu, ni po implikacijama – ne može razumjeti ako se nema u vidu i taj momenat. Izvan tog konteksta, i mimo njega, niti je moguće cjelovitije sagledati odnos informbirovaca prema svojoj zemlji, niti pak realno ocijeniti odnos ondašnje vlasti prema informbirovcima.

2.

Udar sa Istoka na Jugoslaviju, s proljeća 1948. godine, došao je kao „gom iz vedra neba“. Imao je karakter nemilosrdnog, pogromaškog pritiska Sovjetskog Saveza i „zemalja narodne demokratije“ na „bratsku Jugoslaviju“ svim sredstvima državne politike, izuzev direktne vojne intervencije (na koju se računalo, s obje strane, sve do druge polovine 1949. godine). Kao takav, iznenadio je, i zburnio, sve u svijetu i u Jugoslaviji. U svijetu, posebno na Zapadu, prilično dugo se mislilo da je u pitanju neka

¹⁰ Dr Radovan Radonjić, *Izgubljena orijentacija*, Beograd, 1985, str. 68-69.

„komunistička porodična ujdurma“, direktno usmjerena protiv kapitalizma, ili, u najboljem slučaju, sračunata na ostvarivanje nekih posebnih interesa istočnog bloka u hladnom ratu koji se ubrzano razbuktao.¹¹ U zemlji su, pak, mnoge – od običnih građana do najviših partijskih i državnih rukovodilaca – razdirala raspeća između ljubavi prema dojučerašnjem idolu, čijim su pretpostavljenim polidorskim svojstvima nadahnjivali svoju borbu i pregnuća, i odanosti sopstvenom revolucionarnom djelu. Edvard Kardelj, o tome, piše: „Cijela generacija revolucionara koja je bila na čelu narodnooslobodilačkog rata bila je svom svojom svijješću povezana sa Oktobarskom revolucijom i Sovjetskim Savezom. Pored toga, njena se svijest politički i ideološki oblikovala u atmosferi povjerenja u Staljinovu ličnost. Bez obzira na to što smo se i prije rata u mnogo čemu politički i ideološki razlikovali od Staljina, ipak je on u našoj svijesti ostao vodeća ličnost revolucionarnog socijalizma u svijetu. Zato je svaki komunista u tim danima 1948. godine preživljavao ličnu dramu u svom opredjeljenju.“¹² I Tito je priznao da je taj sukob doživio kao „možda najteži“ događaj u životu, kao trenutak u kome mu se rušilo „sve ono u što je vjerovao i na čemu je sam sebe gradio“.¹³

¹¹ Na Zapadu je tada, naime, vladalo uvjerenje da hladnoratovski odnosi nijesu ostavljali prostora za izražavanje autentične politike malih zemalja, tako da bi Jugoslavija u eventualnom ratu između dviju supersila bila na sovjetskoj strani. To uvjerenje nijesu mogle promijeniti procjene pojedinih zapadnih diplomata da bi u takvome sukobu „jugoslovenska vlada najviše voljela poziciju neutralnosti, ukoliko ona bude moguća“ (C. L. Sulzberger, *A long Row of Canles, Memoirs and Diaries 1934–54*, London, 1969, str. 370).

¹² Edvard Kardelj, *Tito na istorijskim prekretnicama*; u: *Tito i Savez komunističke Jugoslavije*, Beograd, 1979, str. 173.

¹³ Josip Broz Tito, *SKJ u novoj etapi razvoja socijalističkog samoupravljanja*, Novi Sad, 1976, str. 48.

Zbunjenost u Jugoslaviji ipak nije dugo trajala, niti je sve podjednako zahvatila. Tito, na primjer, „stanje duha“ tim povodom u najvišem rukovodstvu zemlje, ovako opisuje: „Kad je došao prvi napad na našu zemlju, u prvom pismu CK SKP(b) našem Centralnom komitetu, nemojte misliti da smo mi laka srca prešli preko toga i jednostavno kazali: 'Nećemo da vas slušamo'. Ne, mi smo se duboko zamislili nad tim pismom i bili zaprepašćeni njegovom neistinitom sadržinom. Ali, poslije našeg odgovora, za koji mislim da... je bio pravilno postavljen, došlo je drugo, još gore pismo. Nas je to još više učvrstilo u uvjerenju da se ovdje radi o mnogo gorim stvarima nego što su one koje se, zapravo, u pismima navode. Treće pismo bilo je već dovoljno jasan dokaz da oni koji nas tako nepravilno kritikuju nemaju za cilj ono što stoji u pismu, već im to samo služi kao sredstvo da postignu drugi cilj – da našu zemlju stave u potčinjen položaj, da od naše zemlje stvore jednu sebi potčinjenu pokrajinu. A to mi nijesmo mogli dozvoliti.“¹⁴

No, jedno je bilo odlučiti se na otpor hegemoniji, a drugo istrajati u odbrani prava na slobodu i samostalnost. Pogotovu, kad se ima u vidu:

- da raniji otpori spolja i unutra novom društvenom poretku, i uopšte stabilizaciji zemlje, nijesu bili sasvim slomljeni;
- da su procesi njene socijalno-ekonomske, političke i svake druge „tranzicije“ iz prilično zaostale, u biti polufeudalne zemlje u „narodnu demokratiju“, tj. društvo i državu sa posve drugačijim vizurama svijeta i života od ranijih, bili po sebi veoma složeni i protivrječni, a uz to i bitno zavisni od pomoći sa strane;
- da je nova dilema - prihvatiti Staljinove ocjene (i namjere) ili ostati uz rukovodstvo svoje zemlje – povećala broj obeshrabrenih, dezorijentisanih ili na drugi način izdvojenih iz kolone graditelja novog društva saobrazno započetom kursu.

¹⁴ Tito, *Iz govora u Topoli, 1. oktobra 1949. godine*, „Borba“, Beograd, 30. jun 1988, str. 1.

Prekid ekonomskih odnosa sa istočnoevropskim socijalističkim zemljama ogromno je povećao unutrašnje ekonomske, socijalne i druge teškoće. Plan industrijalizacije zemlje bio je značajno redukovan i produžen, a sopstvena industrija je postala jedini oslonac, čak i za naoružanje i vojnu opremu. Usljed usmjeravanja investicija u industriju, kao i zbog dviju uzastopno sušnih i nerodnih godina, poljoprivredna proizvodnja je 1950. godine bila niža za 28 indeksnih poena nego prethodne. To je, lančano, izazvalo pad proizvodnje u nekim industrijskim granama i ogromnu oskudicu u hrani. Otvaranje novih puteva, pruga i rudnika nije trpjelo odlaganje, a morala se vršiti vojna mobilizacija i priprema stanovništva za odbranu zemlje od agresije koja je prijetila. Potrebe za novim angažovanjima i naprezanjima ljudi stalno su se uvećavale, a kod mnogih su ekonomski i drugi motivi za to slabili. Bila je dovedena u pitanje reproduktivna sposobnost stanovništva.

Sliku stanja u zemlji i oko nje, tokom kampanje pritiska sa Istoka, dopunjavali su i „detalji“:

- „Od zapadnog kraja Mađarske do juga Bugarske i duž granica sa Albanijom bile su prekinute sve vrste veza između nas i naših susjeda... Sve što je ostalo bili su samo granični incidenti, sukobi, mrtvi kao žrtve, ranjenici.“¹⁵ Na jugoslovenskim granicama prema Istoku zabilježeno je 7.877 incidenata, u kojima je izgubilo živote oko 2.000 jugoslovenskih građana.¹⁶

- Među 498 sovjetskih civilnih i vojnih stručnjaka, koliko ih se do 1948. godine nalazilo u Jugoslaviji, bilo je 89 oficira obavještajne i kontraobavještajne službe, koji su, zajedno sa agentima iz drugih socijalističkih zemalja, uspjeli da zavrbuju veliki broj građana.¹⁷ Kao posljedica toga, u zemlji je u periodu 1948-1949.

¹⁵ Edvard Kardelj, *Sećanja*, Beograd, 1980, str. 108-109.

¹⁶ *Sednice Centralnog komiteta KPJ 1948-1952*, Priredili Branko Petranović, Ranko Končar, Radovan Radonjić, Beograd, 1985, str. 693.

¹⁷ Tito, *Govori i članci*, knj. VII, str. 224.

godine bilo na odgovarajući način uključeno u obavještajni rad za interese službi istočnoevropskih zemalja 9.322 lica. Njih 1.932 ili 20,6% bili su jugoslovenski građani, dok su ostali bili regrutovani iz redova bivših ruskih građana (emigranata), bjelogardejaca i drugih.¹⁸

- Nije sjedelo skrštenih ruku ni oko 5.000 političkih emigranata iz Jugoslavije, koliko ih je bilo u istočnoevropskim zemljama, zajedno sa licima koja su se tamo zatekla u trenutku izbijanja sukoba.¹⁹ Njima je na usluzi, za političku djelatnost protiv svoje zemlje, bilo 98 propagandnih centara: u Sovjetskom Savezu – 35, u Mađarskoj – 12, u Bugarskoj – 17, u Albaniji – 9, u Rumuniji – 13 i u Čehoslovačkoj – 12.²⁰ O razmjerama djelatnosti tih centara govore podaci da su, na primjer, radio-stanice Moskve, Varšave, Praga, Budimpešte, Bukurešta, Temišvara, Sofije, Tirane i „Slobodne Jugoslavije“ (koja je radila u Bukureštu), tokom 1952. godine imale ukupno 25.298 emisija namijenjenih jugoslovenskim slušaocima (prosječno 69,3 emisije dnevno), koje su trajale 11.207 sati (prosječno 30,7 sati dnevno). Sličnu propagandu vršili su i organi istočnoevropskih komunističkih partija: *Pravda*, *Rude pravo*, *Szabad nep*, *Scanteia*, *Rabotničko delo*, *Tribuna Lydy*, *Zeri i populist* – koji su, na primjer, samo u toku avgusta, septembra i oktobra 1949. godine objavili 844 članka, vijesti i karikature protiv KPJ i Jugoslavije. Ovima su u tom poslu predano pomagali i listovi jugoslovenske informbirovske emigracije: *Nova borba* – izlazila u Pragu i imala tiraž 10-12.000 primjeraka; *Za socijalističku Jugoslaviju* – izlazio u Moskvi u oko 10.000 primjeraka; *Pod zastavom internacionalizma* – izlazio u Bukureštu u oko 8.000 primjeraka; *Za pobjedu* – izlazio u Varšavi; *Naprijed* – izlazio u

¹⁸ Dr Radovan Radonjić, *Izgubljena orijentacija*, str. 49-50.

¹⁹ *Sednice Centralnog komiteta KPJ 1948-1952*, str. 713.

²⁰ Tito, *Govori i članci*, knj. VI, str. 255.

Sofiji na makedonskom i srpskohrvatskom; *Za slobodu* – izlazio u Tirani; *Za ljudsko zmago* i *Slovenski borec* – izlazili u Budimpešti na slovenačkom jeziku, kao i list *Mladi revolucionar* koji je izlazio u Pragu.²¹

Tako formirana informbirovska opozicija, najčešće, nije ostajala samo na tome da žestokim propagandnim radom protiv aktuelnog rukovodstva dokaže odanost „centru“. Nijesu izostale ni njene sabotaze planskih zadataka i uopšte poslova koje je inicirala nova vlast, ni diverzantsko-terorističke akcije, ni pokušaji da se odmetništvom naoružanih grupa izvrše pripreme za „novi ustanak“.²² Najodaniji Staljinovom diktatu su, samostalno ili u dosluhu sa stranim obavještajnim službama, pokušali da formiraju „novu KPJ“, odnosno njena „centralna rukovodstva“ u svim jugoslovenskim republikama. Do kraja 1949. godine u Crnoj Gori, Sloveniji i Hrvatskoj bili su formirani pojedini „sreski komiteti“ i druga niža (lokalna) rukovodstva u takozvanom lančanom nizu.²³ Teorijske premise i idejne refleksije orijentacije i akcije te „političke strukture“ ukrštale su se sa izrazima trenutnih nezadovoljstava i kritičkim raspoloženjima dobronamjernih. Njihovo rušilačko nasrtanje na nezavisnost zemlje i njenu slobodu, prijetilo je da sobom povuče i dio ovih potonjih. Da bi se zaustavilo prvo i preduprijedilo drugo, moralo se brzo i efikasno reagovati.

Više momenata je doprinijelo da ta reakcija, kao ni u odnosu na neke druge stvarne ili pretpostavljene protivnike nove vlasti, ni prema informbirovcima ne bude uvijek ni dovoljno selektivna, ni

²¹ Dr Radovan Radonjić, *Izgubljena orijentacija*, str. 101-104.

²² Radi pomoći „domaćim snagama“ u tom „poduhrvatu“, u Jugoslaviju je iz istočnoevropskih zemalja do kraja 1952. godine ubačeno 713 naoružanih informbirovskih emigranata, koji su u oružanim sukobima, na granici i u zemlji, ubili i ranili više desetima građana (*Isto*, str. 105).

²³ *Isto*, str. 93-94.

lišena elemenata bezobzirnosti. Tako, u datoj situaciji, objektivno, sve i da se htjelo, nije bilo lako, u svakom pojedinačnom slučaju, pravovremeno i tačno procijeniti će prestaje slobodna društvena kritika, a počinje svjesna opstrukcija na liniji informbirovskih opredjeljenja. Pokazalo se i da sklonost „odgovornih“ ka precjenjivanju autoriteta i efikasnosti političkih sredstava, pa čak i ogođenog nasilja, u rješavanju društvenih pitanja, uključujući i ona idejne i teorijske naravi, nije bila samo babuvistički i staljinistički „specijalitet“, već neka vrsta „opšteg mjesta“ u toj vrsti društvenih promjena. Konačno, novi „gzistencijalni grč“, stvoren psihozom neizvjesnosti kako će se pozicioniranje u nastalom sukobu odraziti na ličnu „perspektivu“, učinio je da mnogi njegovi akteri „s prave strane“ pokažu koliko je Makijaveli bio u pravu kad je ljude opisao kao nepostojane, prijetvorne, lakome na dobit i uopšte spremne na sve niskosti da bi ostvarili svoje sebične ciljeve i ambicije. I to je jedan od razlog što je među onima koji su „po IB liniji“ došli na udar vlasti bio prilično visok procenat objektivno i subjektivno nedužnih.²⁴

3.

Ivo Banac, profesor na Kolumbija univerzitetu, u svojoj studiji *Sa Staljinom protiv Tita*, na temu rasprostranjenosti informbirovštine i strukture njenih nosilaca piše: „Stare su procjene (o broju informbirovaca – R. R.) pretežno proizvod raskola. Danas znamo da su bile ili pogrešne ili varljive. Na jednom seminaru za novinare 1975, Jure Bilić, tada sekretar Izvršnog komiteta CK SKJ, naveo je da je u toku suboba bilo registriranih 54.000 kominformovaca. A u augustu 1983. Radovan Radonjić, profesor političkih nauka na Univerzitetu u Titogradu i jedan od vodećih crnogorskih komunisti, objavio je prvu potpuno novu statistiku o kominformstvu, koja je unesena u onaj dio nove službene *Historije SKJ* (1985) koji

²⁴ Procjenjuje sa da je među tzv. informbirovcima takvih bilo više od 40%.

je on pripremio;²⁵ te je podatke takođe unio u svoju monografiju o kominformskom fenomenu.²⁶ Radonjićevi nalazi, u kojima se navode 55.663 registrirana i 16.288 zatvorenih ili osuđenih kominformovaca, prikazani su na tabelama 2. i 3.²⁷ U nastavku, profesor Banac, na više stranica, analizira i vrjednosno prosuđuje navedene tabele preuzete iz studije *Izgubljena orijentacija*. Pri tome se poziva i na drugo izdanje Radonjićeve knjige *Sukob KPJ sa Kominiformom i društveni razvoj Jugoslavije (1948-1950)*, objavljene u Zagrebu 1976. godine.

Inače, tekst dijela studije *Izgubljena orijentacija*, koji se odnosi na predmetnu temu (str. 71-81), najkraće izložen, nudi sljedeće podatke:

²⁵ U Istoriju SKJ naveden je samo broj ukupno hapšenih informbirovaca (16.312), koji je za 24 lica veći od broja navedenog u *Izgubljenoj orijentaciji* (16.288), kao i to da se među hapšenima nalazilo: 12 učesnika oktobarske revolucije, 36 španskih boraca, 268 predratnih članova Partije, 1.673 nosilaca „Partizanske spomenice 1941“, 2.300 oficira, podoficira i službenika Jugoslovenske armije, 1.618 pripadnika organa unutrašnjih poslova, 23 savezna i republička ministra, 99 pomoćnika ministara, te 36 saveznih poslanika (*Istorija Saveza komunista Jugoslavije*, str. 371).

²⁶ Riječ je o studiji *Izgubljena orijentacija*, objavljenoj u Beogradu 1985.

²⁷ „The old estimates were largely a product of the split. We now know that they were either wrong or misleading. At a seminar for journalists in 1975 Jure Bilić, then secretary of the KPJ CC executive committee, noted that in the course of the conflict there were 54,000 registreed Cominformists. And in August 1983, Radovan Radonjić, professor of political science at the University of Titograd and a leading Montenegrin Communist released the first of completely new Cominformist statistics, which were incorporated in Radonjić's portions of the new official party history (1985) and his simultaneous monograph on the Cominformist phenomenon. Radonjić's findings, which cite 55,663 registered and 16, 288 arrested or sentenced Cominformists, are presented in Tables 2 and 3“ (Ivo Banac, *With Stalin against Tito: Cominformist Spisits in Yugoslav Communism*, New York, 1988, str. 148-149).

- Do 1963. godine, do kada je takva evidencija vođena, u Jugoslaviji je registrovano 55.663 lica koja su djelovala sa pozicija Informbiroa, ili su bila „evidentirana“ kao sumnjiva u tom pogledu, što je činilo 0,32% ukupnog broja njenih građana.

- Informbirovce su „strukturno“ činili: 5.081 radnik, 5.626 zemljoradnika i 4.008 studenata i đaka, 21.880 učesnika narodnooslobodilačkog rata i revolucije (od čega 1.673 nosilaca „Partizanske spomenice 1941“), 4.153 pripadnika Jugoslovenske armije (u aktivnoj službi), 2.616 članova raznih tijela i rukovodstava KPJ/SKJ, 1.722 pripadnika organa unutrašnjih poslova i 1.189 funkcionera i članova skupština društveno-političkih zajednica i njihovih tijela.

- Informbirovci nijesu fenomen karakterističan samo za neki od dijelova zemlje, već se javljaju više-manje na cijelom jugoslovenskom prostoru, tako da ih je od ukupnog broja evidentiranih bilo: u Bosni i Hercegovini - 4.543 ili 8,16%; u Crnoj Gori - 5.007 ili 8,99%; u Hrvatskoj - 6.953 ili 12,49%; u Makedoniji - 2.662 ili 4,78%; u Sloveniji - 943 ili 1,68%; u Srbiji - 28.661 ili 51,49%; na Kosovu - 1.514 ili 2,72% i u Vojvodini - 5.389 ili 9,68% .

- Različit je bio i broj ovih lica prema broju stanovnika republika i pokrajina. Najviše registrovanih informbirovaca (28.661) bilo je u Srbiji (bez pokrajina). Oni su činili više od polovine (51,49%) ukupnog broja informbirovaca u Jugoslaviji. Njihov udio u ukupnom stanovništvu Srbije (bez pokrajina) iznosio je, međutim, svega 0,63%. Taj procenat je bio dvostruko veći nego u Jugoslaviji (0,32%) i bilo kojoj drugoj republici (Hrvatska - 0,18%, Makedonija - 0,20%, Slovenija - 0,06% ukupnog stanovništva) ili pokrajini (Kosovo - 0,17%, Vojvodina - 0,30% ukupnog stanovništva), osim u Crnoj Gori. Broj tih lica u Crnoj Gori (5.007) bio je u apsolutnim relacijama pet i po puta manji nego u Srbiji, i ispod onog u Hrvatskoj (6.953) i Vojvodini (5.389). No, u relativnom iznosu, činio je 1,16% ukupnog

stanovništva Crne Gore, što je bilo dva puta više nego u Srbiji (0,63%) i skoro četiri puta više nego u Jugoslaviji (0,32%).

- Informbirovci, takođe, nijesu predstavljali fenomen imanentan samo jednoj ili nekim nacijama u Jugoslaviji. Naprotiv, njihov nacionalni milje bio je veoma raznovrstan: činili su ga pripadnici dvadeset jednog naroda i narodnosti, od kojih osamnaest evropskih i po jedne iz Afrike, Azije i Latinske Amerike. Kao ni republičko-pokrajinska, ni nacionalna pripadnost informbirovaca nije bila ujednačena. U strukturi hapšenih, osuđivanih od strane redovnih i vojnih sudova ili upućivanih na društvenokorisni rad (a takvih je ukupno bilo 16.288 i jedino za njih je utvrđivana nacionalna pripadnost), najviše je bilo Srba - 7.235 ili 44,41% od ukupnog broja tih lica. Poslije Srba najzastupljeniji su bili Crnogorci - 3.349 ili 21,13% i Hrvati - 2.588 ili 15,88% od ukupnog broja ovih lica u Jugoslaviji. Makedonaca je bilo 833 ili 5,42%, Slovenaca - 556 ili 3,41%, Albanaca - 436, ili 2,67%. Više od jednog procenta u ukupnom broju hapšenih i kažnjavanih „po IB liniji“ činili su Bugari - 251 lice ili 1,54% i Mađari - 244 lica ili 1,49%. U kategoriji „nepoznato“ bilo je 202 lica ili 1,24%. Ostale (Čehe, Austrijance, Ruse, Italijane, Rumune, Turke, Francuze, Jugoslovene, Poljake, Rusine, Grke, Egipćane, Brazilce i „neopredijeljene“) činila je grupacija od 454 lica, ili 2,78%.²⁸

- Među hapšenim i kažnjavanim informbirovcima relativno je najviše bilo Crnogoraca - 3.439, ili 0,73% svih Crnogoraca koji su tada živjeli u Jugoslaviji.²⁹ Učešće Crnogoraca u

²⁸ Iako se zasniva na podacima koje su dala odnosna lica, ova podjela je relativno tačna. Muslimani su se tada izjašnjavali kao Srbi, Hrvati, Crnogorci ili „neopredijeljeni“. I mnogi Albanci u Crnoj Gori tada su se izjašnjavali kao Crnogorci.

²⁹ Znatan dio Crnogoraca-informbirovaca živio i radio izvan Crne Gore. Takvih je među hapšenim i kažnjavanim „po IB liniji“ bilo 1.422, ili 40,79% od ukupnog njihovog broja.

ukupnoj jugoslovenskoj populaciji iznosilo je 2,72%, a u strukturi hapšenih i kažnjavanih informbirovaca 21,13%, ili 7,76 puta više. Srbi su u toj strukturi bili zastupljeni znatno manje od Crnogoraca, ali više od bilo kog drugog jugoslovenskog naroda. Njihov udio bio je za 2,8 indeksnih poena veći od udjela Srba u jugoslovenskoj populaciji, a iznosio je 0,10% svih Srba u Jugoslaviji. Učešće Hrvata u toj strukturi bilo je za 7,57 indeksnih poena manje od njihovog učešća u jugoslovenskoj populaciji, i činilo je 0,06% svih Hrvata u Jugoslaviji. Makedonci su imali približno isto učešće u toj strukturi (5,52%) i jugoslovenskoj populaciji (5,37%) i činili su 0,09% ukupnog njihovog broja u Jugoslaviji. Učešće Slovenaca u jugoslovenskoj populaciji (8,74%) bilo je za 5,33 indeksnih poena veće nego u strukturi hapšenih i kažnjavanih informbirovaca. Samo 0,03% Slovenaca bilo je hapšeno i kažnjavano zbog informbirovskih opredjeljenja. Relativno učešće pripadnika pojedinih narodnosti koje žive u Jugoslavija u strukturi hapšenih i kažnjavanih informbirovaca bilo je iznad učešća pripadnika svih jugoslovenskih naroda, izuzev Crnogoraca. Tako na primjer, procentualno učešće Bugara u ovoj strukturi bilo je 4,4 puta više od učešća stanovnika bugarske narodnosti u jugoslovenskoj populaciji, a iznosilo je 0,40% svih Bugara u Jugoslavija. Iza njih su bili Česi i Italijani, čije je učešće u pomenutoj strukturi iznosilo 0,18%, odnosno 0,16% od ukupnog broja pripadnika tih narodnosti u Jugoslaviji itd. (Vidi tab. 1).

Tabela 1.
 NACIONALNA PRIPADNOST
 HAPŠENIH I KAŽNJAVANIH³⁰

Prosjeak u periodu 1948-1963

1	2	3	4	5	4:2
Nacija	Uk. up. br.	%	Uk. hap. i kaž.	%	%
Jugoslavija	17,250.000	100	16288	100	-
Srbi	7,176.665	41,60	7.235	44,41	0,10
Hrvati	4,039.106	23,41	2.588	15,88	0,06
Slovinci	1,509.312	8,74	566	3,41	0,03
Makedonci	927.828	537	883	5,42	0,09
Crnogorci	469.768	2,72	3.439	21,13	0,73
Muslimani-Jug.	890.938	5,76	-	-	-
Albanci	832.595	4,28	436	2,67	0,05
Mađari	500.430	2,90	244	1,49	0,05
Turci	140.459	0,81	7	0,04	0,004
Slovaci	85.030	0,49	-	-	-
Italijani	52.595	0,30	87	0,53	0,16
Rumuni	62.478	0,36	22	0,13	0,03
Bugari	61.882	0,35	251	1,54	0,40
Česi	34.673	0,20	63	038	0,18
Ost. i nepozn.	149.116	0,86	202	1,14	0,13

³⁰ Muslimani kao nacionalna kategorija uvedeni su u popis 1961. godine. U popisu iz 1948. godine postojala je kategorija „muslimani - nacionalno neopredijeljeni“. U popisu iz 1953. godine postojala je kategorija „Jugoslaveni - neopredijeljeni“. Takvih kategorija među hapšenim i kažnjavanim informirovcima nije bilo.

- Informbirovština se kao ideološka i politička orijentacija javlja s proljeća 1948. godine i, posmatrana sa stanovišta kretanja broja hapšenih i zatvaranih njenih socijalnih i političkih nosilaca, pulsira do kraja 1953. godine (Vidi tab. 2).

Tabela 2.

**GODINE HAPŠENJA I KAŽNJAVANJA
INFORMBIROVACA**

Godina	Br. hapš. i kažnj.	%
UKUPNO	16.288	100
1948.	501	3,07
1949.	6260	38,43
1950.	3.019	18,53
1951.	3.550	21,79
1952.	1.407	8,63
1953.	526	3,22
1954.	169	1,03
1955.	96	0,58
1956.	65	0,39
1957.	17	0,10
1958.	208	1,27
1960.	30	0,18
1961.	2	0,01
Nepoznato	380	2,33

- Hapšenim informbirovcima su izricane različite kazne. Tako, od njih 16.288 sudski je bilo kažnjeno 4.392, ili 26,96%, dok je administrativnom mjerom upućivanja na društveno-korisni rad bilo obuhvaćeno 11.211, ili 68,82%. (Vidi tab. 3).

Tabela 3.
VRSTE KAZNI INFORMBIROVACA

Vrsta kazne	Broj kažnj.	%
Administr. kazna	11211	68,82
Sudska kazna	4392	26,96
Posebna ustanova	685	4,20
UKUPNO	16.288	100

Pri tome, izjašnjavanje za Rezoluciju Informbiroa ili na drugi način izraženo opredjeljenje za politiku koju je ona implicirala, ukoliko je bilo praćeno organizovanim neprijateljskim radom, uključujući i povezivanje sa stranim obavještajnim službama, kvalifikovano je kao krivično djelo izdaje naroda i države i kažnjavano je kaznama zatvora. Administrativne kazne su po pravilu bile znatno kraće od sudskih, a njihova gornja granica iznosila je dvije godine.

Od 16. 288 hapšenih, osuđivanih od strane redovnih i vojnih sudova, ili upućivanih na društveno-korisni rad, njih 343, ili 2,10%, umrlo je na izdržavanju kazne, usljed bolesti ili zbog torture kojoj su bili izlagani tokom istražnog postupka.

Nijedan informbirovac za svoju političku djelatnost nije osuđen na smrt.³¹

³¹ Više o tome, u: Radovan Radonjić, *Ostrovi i kamenolomi*, Skopje, 1989, str. 235.

- Teritorijalna i nacionalna pripadnost informbirovaca uslovi-la je potrebu da se na suzbijanju njihove djelatnosti angažuju političke organizacije i odgovarajuće službe svih republika i po-krajina. Najveći udio u hapšenju tih lica imala je odgovarajuća služba (KOS) u Jugoslovenskoj armiji. Ona je uhapsila 3.678 lica, ili 22,58% od ukupnog njihovog broja u Jugoslaviji. Slijede službe bezbjednosti u Srbiji - 2.982 ili 18,30%, u Hrvatskoj - 2.099 ili 12,88%, u Bosni i Hercegovini - 2.056 ili 12,63%, u Crnoj Gori - 1.798 ili 10,03% itd. (Vidi tab. 4).

Tabela 4.

ORGANI KOJI SU HAPSILI KOMINFORMISTE

Organ	Broj hapšenih	%
UKUPNO	16-288	100
UDB FNRJ	1-250	7,67
UDB Srbije	2.982	1830
UDB Hrvatske	2.099	12,88
UDB Slovenije	358	2,19
UDB Makedonije	629	3,86
UDB Crne Gore	1.798	10,03
UDB za g. Beograd	1.117	6,85
UDB BiH	2.056	12,62
Ostali organi i nepozn.	321	1,97
KOS JNA	3.678	2238

- Različit je bio i odnos hapšenih i osuđivanih prema broju ukupno evidentiranih informbirovaca u republikama i pokrajinama. Relativno najviše uhapšenih i osuđivanih bilo je u Sloveniji - 562, ili 59,59% svih evidentiranih informbirovaca u njoj. Taj odnos je bio gotovo dvostruko veći od jugoslovenskog, koji je iznosio 29,26%. U Bosni i Hercegovini je hapšeno i osuđivano 48,84% svih evidentiranih informbirovaca, u Crnoj Gori 41,22%, u Hrvatskoj 33,62%, u Vojvodini 33,23%, na Kosovu 29,26%, u Makedoniji 28,73% i u Srbiji 21,30%.³²

Proces „evidentiranja“ i „procesuiranja“ osumnjičenih kao pobornika informbirovske ideologije i politike završen je uglavnom sredinom 1956. godine. Nakon toga, akcije te vrste vođene su samo „od slučaja do slučaja“, zavisno od pokušaja nekih informbirovskih grupa iz inostranstva da stvore svoje „filijale“ u zemlji. Potonja akcija te vrsta odnosila se na učesnike tzv. Barskog kongresa (nove) KPJ, aprila 1974. godine.³³

4.

O informbirovcima, nevoljama društva koje je donijela njihova pojava i njihovim nevoljama zbog načina na koji su evidentirani i procesuirani, poodavno se zna puno toga, a od prije više od tri decenije – sve, ili gotovo sve.

U tom smislu, valja podsjetiti i na sljedeće.

Prvo. Od momenta otvorenog priznanja sovjetsko-jugoslovenskog sukoba, do čega je došlo usvajanjem *Rezolucije Informbiroa o stanju u Komunističkoj partiji Jugoslavije*, 28. juna 1948. godine, Jugoslavija nije zadržala na režimu „sekretno“ nijedan važniji dokument koji se odnosio na tu problematiku. Štoviše, dan nakon usvajanja te Rezolucije objavila ju je u cjelini beogradska „Borba“, s tim što je njen sadržaj prenesen

³² Dr Radovan Radonjić, *Izgnubljena orijentacija*, str. 70-81.

³³ *Isto*, str. 151-186.

i u udarnim radio-emisijama. Zajedno s Rezolucijom objavljena je i Izjava CK KPJ data povodom njenog donošenja. Isto je urađeno i s pismima CK KPJ i CK SKP(b), koja su prethodila donošenju Rezolucije. Rad Petog kongresa KPJ, održanog krajem jula 1948. godine, na kome je dominirala problematika sukoba, takođe je u cjelini bio otvoren za javnost. Riječju, od nastanka sukoba gotovo da nije bilo tajne o bilo kom njegovom aspektu. Otuda, na primjer, i odluka Ministarstva inostranih poslova FNRJ, 1951. godine, da objavi *Bijelu knjige o agresivnim postupcima vlada SSSR, Poljske, Čehoslovačke, Rumunije, Bugarske, Mađarske i Albanije prema Jugoslaviji*. Čak su, s izvjesnim zakašnjenjem, objavljeni i stenogrami sa sjednica Centralnog komiteta KPJ 1948-1952. godine.

Drugo. Centralni komitet Komunističke partije Jugoslavije je na svojoj sjednici od 4. juna 1951. godine, povodom sukoba, javno saopštio i ovo: „Od Rezolucije Informbiroa do danas naše vlasti su uhapsile 8.403 lica zbog neprijateljskog rada na liniji Informbiroa. Sva ta lica su osuđena po administrativnom postupku na društveno-koristan rad. Od toga broja do danas je pušteno na slobodu 3.718 lica. Od lica puštenih na slobodu, ponovo je uhapšeno 1,2 procenata zbog neprijateljskog rada poslije puštanja.“³⁴ Na tom skupu su kritikovane krupne greške i odstupanja od zakona u procesu ispitivanja odgovornosti lica evidentiranih „po IB liniji“,³⁵ odnosno u postupcima partijskih i državnih organa kod izricanja kazni i primjeni prema tim i drugim licima raznih represivnih mjera.³⁶ Tada izrečene osude

³⁴ *Sednice Centralnog komiteta KPJ 1948-1952*, str. 514.

³⁵ Od takvih slučajeva Tito se, na sjednici CK KPJ, 4. juna 1951. godine, „za kosu hvatao“, pitajući se što se to dešava s ljudima: „Jesu li oni neprijatelji ili su izašli iz takta usljed prenapornog rada“ (*Isto*, str. 569).

³⁶ Na pomenutoj sjednici CK KPJ, takođe je konstatovano: „Došlo je do takvih apsurdna da neki sreski partijski ili privredni organ kome se sviđalo neko

bitno su uticale na „promjenu kursa“ prema informbirovcima, i drugim licima koja su se nalazila na udaru organa vlasti, u smislu da su uslijedile odluke o strogom poštovanju zakonitosti u izricanju kazni, odnosno o zabrani svih postupaka „ubjeđivanja“ i „prevaspitavanja“ koji dovode u pitanje moralni integritet ljudi. Vršene su i neke sudske rehabilitacije.³⁷

Treće. Faktički, već od 1948. godine, kada je Miško Kranjc počeo da piše svoj roman *Izgubljena vera*, u jugoslovenskoj književnosti je na razne način prisutna tematika posvećena jugoslovenskom iskušavanju staljinizma. Romani: Jare Ribnikar *Nedovršeni krug* (1954), Čeda Vulevića *Razvođe* (1968) i *Povratak predaka* (1976), Dragoslava Mihailovića *Kad su cvetale tikve* (1968), Slobodna Selenića *Pismo-glava* (1970), Dragana Nikolića

imanje, neka kuća ili neko dvorište – traže da se taj vlasnik uhapsi i strpa u zatvor, i to samo zato što im se sviđalo njihovo imanje i što su to imanje, možda, htjeli priljepiti zadruzi“ (*Isto*, str. 572).

³⁷ Eklatantnom u tom smislu smatra se revizija tzv. dahauskih procesa, iz aprila 1948. godine, u kojima je grupa predratnih komunista i španskih boraca, bivših logoraša u nacističkim logorima Dahau i Buhenvald, optužena za saradnju sa Gestapoom, a zatim i za poslijeratno špijuniranje, štetočinstvo i sabotaze. Vojni, a zatim i okružni sud u Ljubljani, na ukupno devet krivičnih procesa, osudio je 31 lice – jedanaest prvooptuženih osuđeno je na kaznu smrti i pogubljeno (još tri lica su izgubila život u toku istrage), a dvadeset lica je osuđeno na kazne zatvora. Optužbe su, međutim, kako se kasnije pokazalo, bile neosnovane i svi osuđeni na ovim procesima su naknadno (1971-1976) krivično-pravno rehabilitovani (*Istorija Saveza komunista Jugoslavije*, str. 371). Koliko je poznato, uprkos potrebi za tim činom, odnosno insistiranjima da se on izvrši, nije bilo ni sudskih ili drugih oficijelnih revizija u slučajevima neosnovano optuženih i sudski i na druge načine kažnjavanih po „liniji IB-a“. Kolektivne „amnestije“, proizašle iz manipulativnih političkih potreba trenutka, za kakvom je, na primjer, posegla Skupština Cre Gore prije četvrt vijeka, tu ne spadaju.

Dim (1971), Magde Simin *Pomračenja* (1972), Svete Lukića *Vodeni cvetovi* (1976), Mirka Kovača *Vrata od utrobe* (1978), Eriha Koša *U potrazi za Mesijom* (1978), Pavla Ugrinova *Zadat život* (1979), Ferda Čuline *Nemi orkestar* (1981), Koleta Čašula *Maske* (1981), Branka Hofmana *Noć do jutra* (1982), Žarka Komanina *Prestupna godina* (1982), Milana Mučibabića *Kamen i Pepeo* (1982), Vitomila Zupana *Levitani* (1982), Vladimira Jovičića *Bio jednom jedan čovek* (1982), Ivana Ivanovića *Arizani* (1982), Joza Laušića *Bogumil* (1982), Pavla Pavličića *Slobodan pad* (1982), Stjepana Vukušića *Ukradene blagosti* (1982) – uprkos teškoća na koje su nailazili kod recenzija, a u nekim slučajevima i veoma dugog čekanja na objavljivanje ili čak zabrana - osvijetlili su, i osjenčili, sa svih strana, sve (ne)ljudsko u jugoslovenskim ideološko-političkim i psihološko-etičkim turbulencijama pokrenutim olujnim udarom sa Istoka 1948. godine. Tome su doprinijela i djela koja se tom problematikom bave uzgredno ili u kontekstu nekih drugih tema, poput: *Sibirskog pečata* Vlada Oreškog i Milana Nikolića (1982), *Strašnog buđenja* Slobodana Puljevića (1982), *Kruga Meše Selimovića* (1983), *Vere i zavere* Aleksandra Tišme (1983) i *Divljih godina* Branka Svilara (1983).

Četvrto. Stopama „lijepe književnosti“ krenula je i stručno-naučna literatura. Već od druge polovine 1949. godine sukob je predmet ozbiljnih naučno-teorijskih analiza domaćih i stranih autora, koje se promptno objavljuju u listovima, časopisima i drugim publikacijama.³⁸ Izvjestan udio u svemu tome – zašto ne

³⁸ Na kom su naučnom nivou ta objašnjenja bila govori činjenica da su tekstovi objavljeni u dnevniku „Borba“ i časopisu „Komunist“ tokom 1949-1950. godine (po)nudili najviše do sada ostvarene domete u spoznaji suštine i smisla, odnosno uzroka i implikacija sovjetsko-jugoslovenskog sukoba iz 1948. godine. Validnu ilustraciju tih analiza, kad je na primjer o informbirovštini u Crnoj Gori riječ, nudi tekst pod naslovom CRNOGORSKA 1948, objavljen u „Matici“ (Podgorica), br. 1, 2000, str. 209-226.

reći – imao je i autor ovog teksta. Tri izdanja njegove doktorske disertacije na temu sukoba i njegovih implikacija po društveni razvoj Jugoslavije, odbranjene u Beogradu, oktobra 1973. godine, imala su zapaženo mjesto u domaćoj i svjetskoj naučnoj literaturi. Slično je bilo i sa drugim njegovim istraživanjima te materije, datim na uvid javnosti desetak godina prije kraja druge jugoslovenske države. Javno date ocjene o tome glase: „Izučavanje Informbira i prelomne 1948. godine, u centru pažnje Radonjićevog naučnog rada nalaze se već petnaest godina i knjige, koje je do sada o tome objavio, veliki su doprinos upoznavanju cjeline o događajima koji su tada izuzetno zainteresovali svijet.“³⁹ Ocjena, pak, za njegove analize fenomena Goli otok, takođe javno saopštena, glasi: „Tumačenja Radovana Radonjića unose neki red u kompleks mišljenja o onom što je Goli otok bio u konkretnom i simboličkom smislu i što se na njemu događalo. Radonjić se oslobodio emotivnih isključivosti i tom je problemu prišao sa razvijenom naučnom i kritičkom pretpostavkom, bez predrasuda i sa uvjerenjem da je istoriji i ljudima neophodna istina, makar koliko ona bila teška i surova.“⁴⁰

Peto. U naučno-teorijskom smislu sukob iz 1948. godine je u velikoj mjeri apsolviran i na svjetskom nivou, gdje nije bilo ozbiljnijih osporavanja rezultata koje su u tom pogledu postigli vodeći jugoslovenski autori. Štoviše, kvalitet njihovih opservacija te teme bio je takav da ih je kao posve relevantne prihvatila i sovjetska politička nauka i historiografija. Samo tako je bilo moguće da, na primjer, na jugoslovensko-sovjetskom naučnom skupu o tim pitanjima, održanom decembra 1988. godine u Moskvi, sa sovjetske strane dođu tumačenja da „ako

³⁹ *Nova knjiga o Informbira*, „Nedeljni dnevnik“, Novi Sad, 15. decembar 1985, str. 5.

⁴⁰ Milivoje Marković, *PREISPITIVANJA, Informbira i Goli otok u jugoslovenskom romanu*, Beograd, 1986, str. 13.

priznajemo da pored socijalizma kao svjetskog sistema postoji i socijalizam kao svjetski proces, što je postavka SKJ, mi, hjele to priznati ili ne, prihvatamo poruke nastale u razrješenju sukoba Kominforma s KPJ⁴¹. U Sovjetskom Savezu je, početkom 1989. godine, objavljena knjiga sa tog skupa (*Политические уроки одного конфликта 1948-1953*), koja sadrži autorizovana izlaganja svih njegovih učesnika. Obavezu da takvu knjigu i sama objavi, Jugoslavija, usljed unutrašnjih problema koji su je tada potresali, nije izvršila. Čitaocima u njoj su, stoga, bili dostupni samo izvještaji i komentari o tom skupu dobijeni od „Tanjuga“ i „Politikinih“ izvještača iz Moskve. Inače je sovjetska, a time faktički i svjetska javnost o tom skupu na više načina obavještavana preko moskovskih centralnih elektronskih i štampanih medija.⁴²

⁴¹ „Если сейчас мы признаем существование социализма не только в государственно-организованной форме, но и в его международной ипостаси, каковой считаем мировую социалистическую систему, если мы признаем, что много интересного с точки зрения теории и практики содержится в концепции социализма как мирового процесса, выдвинутой СКЮ, если мы начинаем осмыслять другие виды и формы проявления социализма и как практики революционного движения, преобразования современного мира, и как общественной теории, то мы так или иначе, вольно или невольно исходим из выводов и уроков, которые были сделаны при разрешении конфликта Коминформбюро с КПЮ“ (*Политические уроки одного конфликта 1948-1953*, Москва, 1989, стр. 94).

⁴² Oficijalna informacija o skupu data, na primjer, u moskovskoj *Pravdi* glasila je:

„©Академия общественных наук при ЦК КПСС

2-3 декабря в Москве состоялись заседания советско-югославского 'круглого стола' по теме 'Политические уроки конфликта КПЮ с Информбюро (1948-1953 гг.)'. В научной дискуссии приняли участие делегация Центра по общественным исследованиям при Президиуме ЦК

Čak se i o broju informbirovaca, i njihovoj strukturi, kako je već rečeno, sve odavno zna i imalo se će pročitati. O knjizi *Izgubljena orijentacija*, na primjer, odmah po njenom izlasku iz

СКЮ в составе члена ЦК СКЮ профессора Титоградского университета, доктора наук Радована Радонича, профессора Загребского университета, доктора наук Векослава Микецина и профессора Белградского университета, доктора наук Бранка Петрановича, ученые АОН при ЦК КПСС, АН СССР. На встрече были обсуждены актуальные вопросы научного социализма, теории и практики международных социалистических отношений, истории и современного развития мирового коммунистического и рабочего движения.

Представители СССР и Югославии были единодушны в убеждении, что современные процессы обновления, перестройки социализма исходят и из уроков ряда трагических события представители й во взаимоотношениях социалистических стран, первым из которых и по хронологии, и по количеству вовлеченных в него партий, и по ожесточенности идеологической полемики был конфликт 1948-1953 гг., что реформирование социально-экономических и политических структур коллективистского общества в соответствии с опытом развития мирового социализма и требованиями эпохи научно-технической революции призвано исключить саму возможность перерастания естественно проявляющихся различий в политике социалистических государств в антагонистические отношения. Так же едины участники 'круглого стола' были и в признании исторического значения принципов отношений между коммунистическими и рабочими партиями социалистических стран, изложенных в Белградской и Московской декларациях 1955 и 1956 гг., советско-югославской декларации 1988 г. по итогам официального визита в СФРЮ Генерального секретаря ЦК КПСС М.С. Горбачева. Обоюдным было высказанное желание опубликовать материалы 'круглого стола' и в СССР, и в СФРЮ

Глава югославской делегации Радован Радонич был принят в Идеологическом отделе ЦК КПСС, а делегация в целом - в Международном отделе“ (*Правда*, Москва, 1988. 6 дек).

štampe, pisala su, uz opširne komentare i navođenje podataka u njoj sadržanih, mnoga jugoslovenska i strana glasila.⁴³ Zašto nijedan od autora komentara datih povodom objavljivanja spiska 16.101 informbirovca, nije našao „za shodno“ da kaže da su upravo u njoj, u kontekstu višedimenzionalne naučne analize, dati prvi sasvim pouzadani podaci o broju, te o socijalnim i političkim nosiocima informbirovskih opredjeljenja u Jugoslaviji – drugo je pitanje. Tim interesantnije, što razlog za to svakako ne može biti razlika između broja informbirovaca koji se navodi u spisku koji je objavljen u blogu „Novi plamen“ (16.101) i broja koji se navodi u studiji *Izgubljena orijentacija* (16.288), jer je ona relativno mala i najvjerojatnije je nastala zbog toga što autori bloga „Novi plamen“ nijesu imali „pri ruci“ jedan (kraći) spisak, koji je korišćen u studiji. Razlog, dakako, nije ni to što studija ne nudi informaciju o izvorima iz kojih su uzeti podaci izloženi u njoj. To tim manje, što je prof. dr Čedomir Štrbac, u predgovoru knjige u kojoj je studija objavljena, o tome rekao: „Čitalac se, posebno onaj stručno upućeniji u ove sadržaje, može osetiti prikraćenim za mogućnost proverljivosti na izvornoj osnovi podataka koji se u knjizi daju, kao i same autorove interpretacije (tekst je bez uobičajenih referenci – naučnog aparata). Ovu evidentnu nedostanost autor je svesno prihvatio.“⁴⁴ I što je sam autor studije, na podsjećanje čitalaca na taj problem, poodavno objasnio: „Postojale su objektivne teškoće zbog kojih se taj izvor nije mogao navesti, iako su podaci tačni. U drugom izdanju knjige, ako ga bude, izvori podataka biće navedeni.“⁴⁵

⁴³ Predstavljena je i u časopisima „Praksa“ (Titograd, br. 5, 1985, str. 209-213), „Naše teme“ (Beograd, br. 10-12, 1985, str. 1284-1290), „Socijalizam u svetu“ (Beograd, br. 53, 1986, str. 241-243) i drugim, a dospjela je, kako se vidi, i do Njujorka i drugih naučnih centra u svijetu.

⁴⁴ Dr Radovan Radonjić, *Izgubljena orijentacija*, str. 10.

⁴⁵ *Nova knjiga o Informbirou*, str. 5.

* * *

Drugog izdanja knjige *Izgubljena orijentacija* nije bilo. Uslov da do toga dođe, saobrazno usmenom dogovoru autora i izdavača („Radničke štampe“), bio je upravo objavljivanje pomenutog izvora, a za tako nešto sve do prije nekoliko mjeseci nije bilo formalnih mogućnosti. Legitimaciju te mogućnosti iskoristio je blog „Novi plamen“ i, objavljivanjem pomenutog spisaka, završio posao.

Otkrićem izvora podataka o broju informbirovaca, iznijetom prije tridesetak godina, s jedne strane, te potvrdom njegove vjerodostojnosti, s druge, međutim, nije prestala svaka potreba za daljom pričom na temu informirovštine. Pogotovo, ako se ima u vidu da se neki aspekti te priče, barem iz dva razloga, danas ne doimaju mnogo manje aktuelnim nego su to bili prije šest-sedam decenija.

Kod prvog razloga, riječ je o krležijanskoj filozofemi da jedino „stalno vojevanje uma“ može ljudsku vrstu dovesti do shvatanja da joj oslonac na stražnje noge ne služi za to da bi postala hordom krvavih gorila.

Drugi razlog odnosi se na „dobre izgled“ Crne Gore da, zahvaljujući i „sveslovenskom patriotizmu“ svojih „zdravih snaga“, ponovo dođe u situaciju da, radi „grijeha“ što želi da upravlja sobom, bude suočena s nimalo prijateljskim polivalentnim pritiskom „pravovjernih zaštitnika“.